

УДК 343.8

Кристина Кончина,*студентка міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Владислава Сисой,***студентка міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Стаття присвячена дослідженню проблеми притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочину, визначеного статтею 120 Кримінального кодексу України. Автором здійснено дослідження основних ризиків, пов'язаних з утравдженням нової редакції статті щодо доведення до самогубства, аналіз практики національних судів, а також практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, доведення до самогубства, жорстоке поводження, приниження людської гідності, шантаж, примус до протиправних дій.

Постановка проблеми. Злочини, спрямовані проти життя та здоров'я людини, визнаються одними із найбільш суспільно небезпечних. Саме тому притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності є необхідним і потребує особливої уваги з боку держави. Формулювання диспозицій законодавчим органом влади повинно здійснюватися таким чином, щоб запобігти будь-яким колізіям у чинному законодавстві та максимально спростити правозастосування відповідних норм. Натепер існує значна кількість дискусійних питань, які стосуються нової редакції статті щодо доведення до самогубства та процесу доказування вчинення даного злочину.

Аналіз останніх досліджень. Нині проводиться досить велика кількість наукових досліджень, присвячених такому складу злочину, як доведення до самогубства. Ця тематика є актуальною, і науковцями була представлена низка робіт, які безпосередньо стосуються різноманітних аспектів вчинення зазначеного злочину та особливостей притягнення винних до відповідальності. Доведення до самогубства було предметом дослідження таких вчених: О.А. Гусак, М.В. Рапаєвої, В.О. Кірієнко, Д.А. Кривоконь, П.П. Андрушка та інших.

Метою статті є привернення уваги до актуальних проблем, пов'язаних із кваліфікацією, доказуванням вини та притягненням винних у скоєнні доведення до самогубства до кримінальної відповідальності, які виникають у кримінальному праві України і потребують негайного реагування.

Основний матеріал. Стаття третя Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю [1, с. 3]. Саме тому будь-які посягання на ці об'єкти є неприпустимими. Порушення вимог Основного закону, які стосуються захисту вищезазначених елементів, дестабілізують нормальне функціонування життєдіяльності суспільства загалом та безпосередньо впливають на життя окремих індивідів. У цьому контексті захист цих благ повинен стати одним із пріоритетних завдань для держави сьогодні.

Розділ другий Кримінального кодексу України (далі КК України) визначає низку суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами на території нашої держави і посягають на суспільні відносини у сфері захисту життя і здоров'я людини. Особливої уваги заслуговує склад злочину, передбачений статтею 120 КК України – «Доведення до самогубства».

Нині, із розвитком сучасних технологій, мережі Інтернет, різноманітних соціальних мереж і ускладненням соціальної структури суспільства, з'являються нові небезпечні явища, такі як кіберсуїцидальність, психологічні маніпуляції, пов'язані з доведенням до самогубства через використання новітніх технічних засобів. На особливу небезпеку наражають себе підлітки – активні інтернет-користувачі. Можна зробити припущення, що через підвищення уваги до так званого віртуального життя, а також завдяки особливій інформаційній освіченості великої

кількості людей з'являється низка нових способів впливу на особу і тим самим розширюється коло засобів, за допомогою яких можна приховати вчинення злочину, передбаченого статтею 120 КК України.

Саме цим можуть пояснюватися зміни до статті 120 КК України від 08 лютого 2018 року. Диспозиція даної норми сформульована законодавцем у такому вигляді: доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства [2, с. 68]. Станом на 04 вересня 2017 року Кримінальний кодекс визначав лише чотири способи доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство: жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження її людської гідності. Особливістю визначеного складу були специфічні форми вчинення об'єктивної сторони доведення до самогубства або замаху на самогубство.

Натепер законодавець настільки розширив диспозицію даної норми, що фактично названі форми є лише прикладами способів дій винної особи. Як наслідок, може виникнути надмірна криміналізація поведінки окремих осіб. Положення, які визначаються як «а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства», є досить розмитими і можуть бути предметом зловживань з боку правозастосовців. До того ж постає питання: як саме можна притягнути до відповідальності декілька осіб за вчинення доведення до самогубства, якщо дії кожного хоча і підпадають під об'єктивну сторону злочину, визначеного у КК України, та фактично спровокували вчинення самогубства, але злочинці діяли без попередньої змови і лише їхня діяльність в комплексі сприяла вчиненню самогубства особою. Тому необхідно також визначити, чи підпадає така діяльність під нове формулювання складу злочину, визначене в новій редакції КК України.

Наступне питання: як діяти в тому разі, коли дії особи хоча і підпадають під діяння, яке було виражене у законодавстві та закріплене у відповідній статті, але фактично стали лише відправною точкою для особи, яка вчинила суїцид, і вона так чи інакше його б вчинила, без дій конкретної особи. Винний може також не мати умислу на доведення особи до самогубства, але вона сприймає його дії як об'єктивну сторону злочину і вчиняє самогубство через дії конкретної особи.

На переконання автора, Верховний Суд повинен висловити власну правову позицію з приводу визначення меж поведінки винного, а трактування даних положень не може бути занадто розширеним. Фактично думка про те, що дані дії повинні мати протиправний характер або чітко визначену мету – доведення особи до самогубства, є безспірною. Інакше ми ризикуємо стикнутися з такою проблемою: звична поведінка особи у певних специфічних обставинах може викликати неочікувану реакцію потерпілого внаслідок чинників, які є досить суб'єктивними і належать безпосередньо до особи самогубця.

Крім того, особливості такого діяння, як самогубство, дозволяють нам припустити, що такі дії мають місце у разі комплексного впливу на особу не тільки дій окремих осіб, а й тих обставин, які супроводжують особу у її соціальному житті. У разі вчинення самогубства необхідно не лише досліджувати взаємодію особи з іншими представниками людської спільноти, її особисту гармонію із власним внутрішнім та зовнішнім світом, а й враховувати такі фактори, як рівень життя, умови проживання, освіченість, стан здоров'я, тип характеру, наявність суїцидальних схильностей, психологічних проблем тощо.

Виникає необхідність запровадити практику індивідуалізації кримінальних проваджень у справах, які стосуються вчинення злочину доведення до самогубства, та об'єктивно враховувати попередню поведінку та певні особливості особи потерпілого. Слід звертати також увагу на попередні стосунки між потерпілим і підозрюваним та безпосередньо на наявність чи відсутність умислу на вчинення конкретного злочину проти життя та здоров'я особи.

Однією з нагальних проблем, яка безпосередньо стосується застосування описаної норми і притягнення злочинців до відповідальності, є також проблема кваліфікації даного діяння та відмежування його від інших злочинів. Насамперед слід відрізнити доведення до самогубства від вбивства. Крім цього, на теперішній час у кримінальному законодавстві України є низка чинних статей, що передбачають кримінальну відповідальність за жорстоке поводження, і суміжним складом злочину для статті 120 КК України стає катування. Диспозиція статті 127 КК України дає можливість стверджувати, що катування є спеціальним видом жорстокого поводження з потерпілим. І практикою підтверджується, що психотравмуючий вплив катування нерідко веде до самогубства. Таким чином, якщо катування потерпілого призводить до його самогубства

або замаху на самогубство, діяння необхідно кваліфікувати за статтею 120 КК України за сукупністю зі статтею 127 КК України. Невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного ставлення до них (обов'язків), якщо це спричинило смерть неповнолітнього, передбачене частиною 2 статті 137 КК України, є також суміжним зі складом злочину, передбаченого частиною 3 статті 120 КК України. Об'єктивно діяння, передбачені частиною 2 статті 137 та частиною 3 статті 120 КК України, реально можуть бути кваліфікованими за будь-яким із двох зазначених складів [3, с. 14]. Є також об'єктивний зв'язок частини 3 статті 120 КК України зі статтею 166 КК України.

На мою думку, ці норми повинні розмежовуватися за суб'єктивною стороною діяння, необхідно з'ясувати, на що конкретно був спрямований умисел та яке саме ставлення винного до вчиненого діяння та його наслідків. Оскільки об'єктивно видно певну колізійність цих норм, необхідно кваліфікувати відповідні злочини за сукупністю, якщо неможливо з'ясувати умисел на вчинення якого злочину був у злочинця.

Нечітке формулювання статті щодо доведення до самогубства та відсутність єдиної правової позиції стосовно кваліфікації даного діяння має своїм наслідком нечисленну практику притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення даного злочину. Станом на березень 2019 року в Єдиному державному реєстрі міститься лише сім обвинувальних вироків за статтею 120 КК України, при цьому лише один із них було оскаржено в апеляційному порядку. Рішень касаційної інстанції, які би певною мірою могли спрямувати судову практику в даних справах, також немає.

Складність процесу доказування доведення до самогубства є основним фактором, який безпосередньо спричинює відсутність поширеної судової практики, що відображено в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Сьогодні усі процесуально значимі рішення приймаються суддями у формі ухвал, здебільшого під час проведення досудового розслідування. Більшість із них стосується розгляду скарг на дії уповноважених осіб щодо закриття кримінальних проваджень за статтею 120 КК України, здійснених на підставі положень статті 284 КПК України. Саме процесуальний аспект закриття проваджень слідчим або прокурором підлягає оскарженню в Європейському суді з прав людини. У справі «Качурка проти України» ЄСПЛ визначив порушення стат-

ті 2 Конвенції у процесуальному аспекті і призначив відшкодування моральної шкоди заявникам. У даному випадку подружжя Качурка скаржилися на незаконне закриття кримінальної справи (за чинним на той час законодавством, відповідно до чинного КПК України – закриття кримінального провадження). Аналогічне рішення ЄСПЛ було прийняте у справах «Маснева проти України» та «Сергій Шевченко проти України». Європейський суд визначав порушення статті 2 в діях не лише України, а і в діях інших країн («Бопхоева проти Росії»). Таким чином, можна дійти висновку, що Європейський суд з прав людини, дослідивши відмову держави розпочинати кримінальне провадження та здійснювати ефективне досудове розслідування за фактом вчинення злочину доведення до самогубства винними особами, вбачає порушення не матеріальних, а процесуальних норм. Матеріальні аспекти особливого розгляду судом не передбачалися, і в усіх вище згаданих випадках ЄСПЛ було відмовлено у визнанні їх порушенням Конвенції про права людини і громадянина.

Розглянувши практику національних судів та практику ЄСПЛ, ми можемо зробити висновок, що здебільшого слідчим, прокурором не здійснюється повідомлення про підозру у зв'язку з недостатньою кількістю доказів щодо факту вчинення даного злочину (частіше за все немає заінтересованих осіб у відкритті кримінального провадження за фактом вчинення кримінального злочину, визначеного статтею 120 КК України), складністю визначення винного і характеру його зв'язків з потерпілою особою через особливості способів доведення до самогубства. Обмеження під час здійснення досудового розслідування значної кількості прав, визначених Конституцією України (особливо право на невтручання в особисте життя та таємниця спілкування), особливості процедури призначення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, непрофесійне виконання уповноваженими своїх обов'язків, об'єктивна важкість встановлення справжніх обставин смерті, пошуку достатніх, достовірних, допустимих та належних доказів вини підозрюваного та спрямування його умислу також суттєво впливають на те, що більшість кримінальних проваджень закриваються ще до надіслання обвинувального акта до суду.

Висновки

Дослідження судової практики з притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні доведення до самогубства, чітко показало, з якими проблемами сьогодні стикаються суди та правоохоронні органи під

час застосування положень статті 120 КК України. Перш за все це спричинюється нечітким формулюванням конкретних кримінально-правових норм та відсутністю єдиної позиції, яка б могла допомогти спрямувати практику та запобігти виникненню колізій та прогалин у законодавстві. При цьому необхідно дослідити також окремі фактори, які можуть впливати на кваліфікацію цього злочину. Таким чином, привертання уваги наукової спільноти до питань, визначених у статті, допоможе виробити єдиний доктринальний підхід до застосу-

вання норм, визначених у КК України, і забезпечити максимальну ефективність здійснення державою своїх функцій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 3.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Гусак О. А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2014. 22 с.

Статья посвящена исследованию проблемы привлечения к уголовной ответственности лиц, виновных в совершении преступления, определенного статьей 120 Уголовного кодекса Украины. Автором осуществлено исследование основных рисков, связанных с введением новой редакции статьи о доведении до самоубийства, проанализирована практика национальных судов, а также практика Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: уголовная ответственность, доведение до самоубийства, жестокое обращение, унижение человеческого достоинства, шантаж, принуждение к противоправным действиям.

The article is devoted to the study of the problem of prosecution guilty people for a crime defined in Article 120 of the Criminal Code of Ukraine. The author analyzed the main risks associated with the introduction of a new version of the article named «incitement to suicide». There is also an analysis of the practice of national courts and the practice of the European Court of Human Rights.

Key words: criminal liability, incitement to suicide, cruel treatment, humiliation of human dignity, blackmail, coercion to unlawful acts.

